

zoowel in de kunst als in het leven zelf. Een nog hopeloozer geacht, getast, gespot en geblageer. In Parijs, hoor ik, is „à quoi bon” nu de leus geworden onder de jongeren. Zij spreken daar al van het „à quiboisme.” Wanhopige kwasi-onverschilligheid. Blague en boerenbedrog uit gebrek aan moed. De razende oorlogstendenties schijnen alle hoogere en diepere illusies vermoord te hebben. Toch zullen ze weer herleven! Het kan immers niet anders! Eerst maar weer vrede....”

Warm keek Spin hem in de oogen: „Ja.... En toch.... je zei het zelf daarnet: ik weet niet of de oorlog wel de eenige schuldige is. Ik geloof het eig'lijk niet. Stammen al die dingen, hun kern, al niet van vóór negentienveertien? Is de oorlog zelf misschien.... gedeeltelijk aan eendere oorzaken toe te schrijven? Wat? Je lacht! Ik ben socialist, hè? Dit is dus een ketterij in mijn mond. Maar ja, wij voelen het ten slotte allemaal, geestelijke en moreele reacties zijn zoo ontzettend mysterieus. Er schijnt een soort vermoeidheid van cultuurleven te bestaan. 't Is net of de.... altijd weer nieuwe menschen dan geen kans meer zien de hoogten van hun eigen levensperiode te bereiken, en dan plotseling alles maar liever wegtrappen, neerhoonen, spottend verloochenen. Als een roes, een koorts komt het over ze. Een lange en onvruchtbare vredestoestand schijnt het zenuwachtige menschedom ten slotte te eentonig te worden, ze te vervelen. Dan moeten ze losbarsten, op alle manieren tegelijk soms. Tabula rasa maken. In de kunst vooral, de meest spontane menschenlijke uiting....”

„'t Is mogelijk! En als 't zoo is — wordt de zaak er heelemaal niet beter door! Want dan zal ook de vrede.... het staken van de massamoord liever gezegd... voorloopig nog wel geen afdoende verbetering brengen...”

„Gelóóf ik ook niet!.... Het is gek, maar de werkelijke levenswaarden schijnen altijd opnieuw ontdekt te moeten worden, of liever: werkelijke waarden zijn het alleen voor wie ze zelf ontdekt — ze plotseling ziet, erkend, beseft! Daarvoor moeten ze eerst uit het oog verloren, vergeten zijn. Het gaat met het menschedom als met de meeste enkelingen. Ook tegen menschen kun je preeken en redeneeren zooveel je wilt, het geeft geen steek — maar op een goeie dag, daar zien ze zélf in eens, wat jij hun altijd al hebt voorgehouden, en meenen iets gloednieuws ontdekt te hebben. Als 't dan maar niet te laat is.... Maar 't is misschien nooit te laat....”

„Eeuwige optimist die je bent....”

„Ik? Godbewaarme! Moet je me hooren over de tooneelkunst! Maar ik heb vertrouwen in het menschedom doordat ik vertrouwen in de menschenlijke natuur heb. Die houd ik voor in diepste wezen onveranderlijk. En hoe zouden we anders kunnen, dan de menschenlijke natuur blijven vertrouwen en liefhebben, wij acteurs vooral, wij artiesten allemaal, die al het menschenlijke in ons dragen, er schoonheid van trachten te maken!